

28. ČESKÝ NÁRODNÍ SOCIALISMUS

JOSEF HARNA

1. Proměny strany a její podíl na vzniku československého státu

Obnova politického života, k níž byla rakousko-uherská vláda v třetím roce světové války donucena, se projevila i v oživení politické aktivity **ČESKÉ STRANY NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ**. V srpnu 1917 pozval předseda strany *Václav Klofáč* (1868–1942), teprve nedávno propuštěný z internace, zástupce českých občanských stran do Luhačovic, aby s nimi projednal možnosti koncentrace českého politického stranictví. Nebyl první, neboť s podobnou iniciativou již nedlouho předtím vystoupili vůdci mladočechů. *Klofáč* byl přesvědčen, že strana národněsociální, která byla v letech války nejvíce postižena politickou perzekucí, má naději stát se vůdčí silou české politiky. Záhy se však ukázala nereálnost těchto představ, a tak se v následujících měsících strana zaměřila alespoň na sblížení se sociální demokracií a s dalšími politickými subjekty inklinujícími k socialismu; zdálo se, že v tomto táboře bude snadnější dosáhnout toužené hegemonie. Sociální demokracie jako největší konkurent národních socialistů byla totiž zatížena problematickým dědictvím své praruské politiky, zatímco národněsociální stranu zasáhla ve srovnání s ostatními politickými proudy válečná perzekuce snad v největší míře a její vůdci mínili z této skutečnosti těžit. Kromě toho věřili, že jejich strana nabízí společnosti program, který slibuje řešení dvou nejaktuálnějších otázek té doby, otázky sociální a národní. V té době také posilovaly sebevědomí národněsociálních vůdců i výsledky voleb závodních důvěrníků ve velkých podnicích, v nichž převážně vítězili jejich stoupenci. Jednání se sociální demokracií o případném sloučení však vyústilo pouze v navázání volné spolupráce obou stran v nastávajícím období. Většího úspěchu dosáhli národní socialisté jen při jednání s dalšími, méně významnými politickými subjekty.

V průběhu 8. sjezdu České strany národně sociální ve dnech 30. března – 1. dubna 1918 došlo k jejímu sloučení s částí českých anarchokomunistů, s několika stoupenci České strany pokrokové (realistické) a s tzv. skupinou České demokracie (soustředěnou kolem časopisu stejného jména), jež se odštěpila od mladočeské strany. Na sjezdu byl v duchu aktuálního očekávání přijat program

českého socialismu a schválen i nový název strany – **ČESKÁ STRANA SOCIALISTICKÁ**.

V následujících měsících se Česká strana socialistická podílela na všech národněemancipačních akcích. Její vůdci se zapojili do činnosti Národního výboru československého, rekonstruovaného v červenci 1918, a v září společně s Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou vytvořili Socialistickou radu, jejímž posláním bylo koordinovat postup obou nejvýznamnějších socialistických stran. Na protest proti vývozu potravin a dalších životních potřeb z českých zemí do Vídně a do alpských zemí zorganizovala Socialistická rada 14. října 1918 generální stávku, která v řadě míst přerostla ve vyhlašování samostatného československého státu. Předseda strany *V. Klofáč* byl také členem delegace domácích politiků, kteří jednali koncem října 1918 v Ženevě s představitelům zahraniční akce E. Benešem, a samozřejmě se strana podílela na převratu 28. října v Praze, kdy kromě jiného její zástupce v Národním výboru, žurnalista a poslanec říšské rady *Jiří Stříbrný* (1880–1955), podepsal spolu s dalšími členy předsednictva Národního výboru Provolání o samostatnosti československého státu a příslušný zákon, jímž se oficiálně nový stát konstitoval.

2. Program

V závěrečné fázi emancipačního úsilí českého národa na konci první světové války se zdálo, že stranickopolitické programy budou hrát mimořádnou roli v zápase stran o členy a stoupence. Česká strana národně sociální věnovala programu, i v součinnosti s dalšími ideology, kteří se v této etapě vývoje ke straně přimkli, velkou pozornost. Program českého socialismu, s nímž v roce 1918 vstupovala již jako Česká strana socialistická do nové republiky, modifikoval do značné míry předcházející teze národněsociálního programu. Reagoval především na situaci vzniklou v důsledku války. Od dřívějších programů se lišil nejen větším akcentem na řešení sociálních problémů, ale objevily se v něm dokonce i požadavky socializační, ovlivněné výrazně prvky anarchosyndikalismu. Dalším nápadným rysem byl důraz, který program kladl na objasnění filozofických kořenů národního socialismu, a snaha o jasnější formulování představ o budoucím uspořádání společnosti. Ve změně programu se rovněž odrazily přesuny uvnitř stranickopolitické struktury české společnosti – sblížení a sloučení národních socialistů s několika odlišnými politickými proudy.

Na tvorbě nového programu se kupodivu podílelo jen málo původních členů národněsociální strany. Daleko větší podíl měli stoupenci oněch skupin,

kteří k ní teprve směřovaly. V programové komisi pracoval např. *Emil Franke* (1880–1939), který byl nedlouho předtím ještě stoupencem strany agrární, do diskusí se zapojoval bývalý realista *František Krejčí* (1858–1934) a podle údajů anarchokomunistického tisku zasahovali do přípravy programu *Bohuslav Vrbenský*, *Luisa Landová-Štychová*, *Jaroslav Štych*, *Michael Kácha*, *Václav Draxl* a snad i někteří další. Program byl tedy ovlivněn širokým názorovým spektrem jeho tvůrců a není divu, že programové formulace vykazují řadu styčných bodů s několika ideovými proudy, např. s realisty, kteří se v té době vyjadřovali příznivě k myšlence českého socialismu, i s některými názory národně laděné opozice působící v sociální demokracii (blížily se zvláště postojům *Františka Modráčka*). Výsledný program byl přirozeně v důsledku působení tak pestrých vlivů eklektický, jen díky dělbě pozornosti jednotlivých tvůrců soustředujících se na jeho jednotlivé složky mohl navenek působit jako dokument vcelku konzistentní. Ve srovnání s předchozími programy byl do té míry nový, že se objevily i úvahy, zda ze sjezdu na jaře roku 1918 nevzešla nová strana. Převaha národněsociální složky byla však natolik jasná, že se tyto úvahy záhy staly bezpředmětnými.

Program byl svým zaměřením jednoznačně socialistický a lze v něm vysledovat snahu o hlubší filozofické zakotvení socialismu. Stejně jako v minulosti autoři usilovali o jasné vymezení programu vůči marxistické ideologii. Nejvýraznější přitom byla kritika materialistických gnozeologických východisek, menší výhrady se objevovaly vůči marxistickým rozborům sociální struktury společnosti. Program se v některých formulacích blížil až k akceptování teorie třídní struktury, současně však jeho tvůrci vytýkali stoupencům marxismu, že zplošťují socialismus pouze na třídní boj. Ve srovnání se sociálními demokraty zde bylo pojetí tříd přece jen odlišné; do třídy vykořisťovaných byli zařazeni všichni, kdo pocítují nadvládu kapitalismu. V tom se ovšem ozýval starší národněsociální názor, radící pod pojem dělníků i rolníky, živnostníky, úředníky a většinu kategorií inteligence. Odmítavý postoj k marxismu vycházel do jisté míry i z dobové nacionálně rozjitřené atmosféry panující v české společnosti, která pokládala marxismus za ideologii povýtce německou, a tudíž automaticky protičeskou.

Za jeden z klíčových úkolů při tvorbě programu pokládali jeho tvůrci také jasnější vymezení vztahu mezi principem národním a socialistickým. Český socialismus se jim v této souvislosti jevil jako vyšší vývojové stadium socialismu; neobracel se jen k jedné společenské třídě, ale k celé národní společnosti, zdůrazňoval pokrokové tradice české národní minulosti. V uskutečnění českého socialismu pak viděli naplnění smyslu českých dějin. Přitom však

ideologové českého socialismu neodmítali internacionalismus důsledně, byli ale ochotni uplatňovat jej pouze v třídním zápase s buržoazií. Hlavním cílem pro ně již bylo vytvoření samostatného českého, resp. československého státu. Jako filozofický základ českého socialismu ideologové strany s oblibou uváděli pozitivismus. Proniknutí pozitivismu do českého socialismu bylo však součástí širšího vlivu tohoto filozofického směru na české myšlení koncem 19. a počátkem 20. století. Z něj vyrůstal i důraz českého socialismu na etickou stránku motivace jednání člověka ve společnosti. Materiální a duševní stránku života pokládal program za rovnocenné komponenty. Přitom byl nápadný svým skeptickým postojem k náboženství.

Hospodářský program propagoval radikální přestavbu sociální struktury společnosti kapitalistické v socialistickou. K tomu navrhoval provést celou řadu dílčích opatření, jejichž vrcholem mělo být odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků; vyvlastnění mělo být provedeno za náhradu. Ideologové strany uznávali sice různé kategorie společenského vlastnictví, nejpříjemnější přitom pro ně bylo družstevnictví.

Kulturní program byl poprvé integrální součástí celkového programu strany, navazoval na program politický a sociálně-ekonomický. Kulturu pojímal v nejširším slova smyslu jako způsob života společenského celku, proto také kladl mimořádný důraz na vzdělání a výchovu.

Program vznikl v době, kdy teprve vrcholil zápas o národní emancipaci směřující ke konstituování samostatného národního státu. Vznik Československa zásadně změnil postavení národněsociální, nyní socialistické strany. Její vstup do vlády znamenal převzetí odpovědnosti za konsolidaci poměrů rozkolísaných válkou. Nová situace, vyžadující v zájmu spolupráce s dalšími politickými proudy uzavírání kompromisů, odsunula na čas programové otázky do pozadí. Promítla se zatím jen do další, dílčí změny názvu strany; podle rozhodnutí zastupitelstva z ledna 1919 zněl **ČESKOSLOVENSKÁ STRANA SOCIALISTICKÁ**.

Po nedlouhé době se však objevila nová vlna snah o revizi příliš „socialistického“ programu. Podnítily ji úvahy o sloučení s další částí České strany pokrokové (realistické), jejíž poslední sjezd konaný v lednu 1920 doporučil členům vstoupit do strany československých socialistů. Zastupitelstvo Československé strany socialistické pod vlivem této fúze přijalo v březnu téhož roku prozatímní programové směrnice a v květnu zvolilo komisi, která měla vypracovat návrh nového programu strany. V programové komisi však záhy došlo k rozkolu, část jejích členů se postavila proti revizi programu z roku 1918.

Pokračující diskuse vedly mimo jiné k rozchodu se skupinou České demokracie.

Nepřeklenutelné ideové spory způsobily, že 9. sjezdu strany, konanému ve dnech 14.–16. května 1921, nebyl předložen žádný nový programový návrh. Byla pouze zvolena nová programová komise a přijato usnesení svolat mimořádný sjezd, který by změny programu projednal. Situace se však neměnila. Ze strany byla mezitím (v roce 1923) vyloučena skupina *B. Vrbenského* (bývalí anarchokomunisté), která se postavila proti zákonu na ochranu republiky, a odešli z ní také někteří realisté. Poté, na přechodnou dobu, převládl názor, že již není třeba v revizi programu pokračovat, neboť stranu prý opustila krajní názorová křídla. Tlak vnitrostranických poměrů však byl natolik silný, že se 10. sjezd, který se konal 7. a 8. prosince 1924, rozhodl zvolit další, již třetí programovou komisi a vyzval k pokračování v diskusi o programových otázkách. Jako nouzové řešení bylo doporučeno, aby za aktuální program strany byly pokládány základní sjezdové referáty (*E. Beneš*: O politice zahraniční; *E. Franke*: Organizace zemědělské výroby se zvláštním zřetelem ku potřebám konsumentovým; *A. Tučný*: Organizace průmyslové a zemědělské výroby – aktuální program hospodářsko-sociální; *A. Meissner*: Státní daňová a finanční politika; *V. Klofáč*: Nový branný systém a reorganizace československé armády; *A. Uhlíř*: Program kulturně-politický).

Po roce 1924 však programové práce opět uvázly na mrtvém bodě. Touto otázkou se pak nezabýval ani 11. (mimořádný) sjezd strany v Brně v roce 1926. Ten řešil především jednu z nejtěžších vnitrostranických krizí, a tak v platnosti zůstával stále program z roku 1918, přestože se od něj skutečná politika i propaganda strany již značně odlišovala. Sjezd schválil znovu modifikaci názvu strany – nadále se nazývala **ČESKOSLOVENSKOU STRANOU NÁRODNĚ SOCIALISTICKOU** – a ustavil další z řady komisí pro vypracování nového programu. Jako prozatímní programové směrnice měly opět sloužit referáty některých vůdců (*E. Franke*: Strana a naše republika; *A. Tučný*: Směrnice příští politiky v otázce sociální a hospodářské; *V. Klofáč*: Socialismus otázkou nejen politickou a hospodářskou, nýbrž především mravní a národní). Vedle uvedených referátů nahrazovala program řada dalších ideových a programových úvah proslovených při nejrůznějších výročích či zveřejněných v tisku. Jediným konkrétním realizovaným činem v programové sféře bylo zformulování Doplnku k programu Československé strany národně socialistické z roku 1918, určeného pro Podkarpatskou Rus, který byl potvrzen zemským sjezdem strany v Užhorodě 17. července 1927 a poté i ústředním výkonným výborem strany.

Přes zdánlivou stagnaci programových prací podmínky pro celkovou novelizaci ideových východisek strany přece jen nazrávaly. Tři roky v opozici v období vlády občanské koalice pomohly stabilizovat pozice Československé národně socialistické strany v české veřejnosti. V praktické politice došlo k určitému sblížení se sociální demokracií a bylo patrné i oslabování nacionalismu uvnitř strany. V roce 1929 národněsocialistická strana znovu, spolu se sociální demokracií, vstoupila do vlády. Nástup hospodářské krize ji zároveň nutil zaujmout stanovisko k hrozivě narůstajícím sociálním problémům. Revizi programu však především umožňovaly změny ve vedení strany.

Ústřední výkonný výbor zvolil na svém zasedání 14. října 1930 opět novou (již pátou) programovou komisi. O důrazu, který kladli straničtí vůdci na zásadní řešení programových otázek, svědčí i skutečnost, že v komisi zasedli a také aktivně působili přední národněsocialističtí vůdci: vedle *E. Beneše* a *E. Frankeho* to byli *I. Hrušovský*, *J. Kozák*, *F. Plamínková*, *J. Slavíček*, *E. Svoboda*, *A. Tučný*, *F. Zemínová* a někteří další. Paralelně s komisí ústředního výkonného výboru pracovala ještě zvláštní komise při ideověvýchovné instituci strany – *Ústřední škole dělnické* a živá diskuse o programu probíhala na stránkách některých stranických periodik (*České slovo*, revue *Červená a bílá*, *Sobota* aj.). Hybnou silou komise se stal *E. Beneš*. Program, který posléze z tohoto dění vzešel, byl také neoficiálně nazýván programem *Benešovým*.

Nový program, schválený 12. sjezdem strany ve dnech 5. a 6. dubna 1931, tvořily po formální stránce dva dokumenty. Prvním z nich byla obsáhlá teoretická studie o poslání československého národního socialismu, druhou složku tvořil tzv. akční program. K uvedeným dokumentům byl ještě přiřazen samostatný program shrnující postoje strany ke komunální politice. Obsahově se nový program od předchozích lišil jednak svým rozsahem a systematičností (jde o obsáhlý text, který přesahuje 150 tištěných stran), jednak svou filozofií. Do programu se prosadily, i zásluhou *Benešovou*, teze odrážející již zmíněné změny, kterými strana v prvním desetiletí republiky prošla. Přivykla roli opory státu a jeho demokratického politického systému. Opouštěla vysloveně specifické stranické pozice, její politické postoje stále více splývaly s oficiální linií státní politiky tak, jak ji vyjadřovala v podstatě hradní „idea státu Československého“.

Uvedené tendence jsou patrné zvláště v úvodních pasážích programu, pojednávajících o „úkolech osvobozeného národa“. Nápadně se podobají výrookům, které již krátce po převratu pronášel T. G. Masaryk, případně i *E. Beneš*. Platí to pro hodnocení výsledků války i pro rekapitulaci úkolů, které vyvstaly před

společností po vzniku republiky. *Benešův* vliv se rovněž odrážel ve formulacích věnovaných některým teoretickým otázkám. Zvláště historické exkurze do otázek vztahu demokracie a socialismu byly blízké názorům, které jsou známy z jeho starších úvah o socialismu. Program uznával přímý vztah mezi oběma principy; demokracii podmiňoval sociální spravedlností.

Bez ohledu na určitou starší frazeologii přežívající ještě z roku 1918 byl v politické části nového programu jasně patrný posun k liberálním názorům. Program sice kladl důraz na úlohu státu, ale odmítal, aby stát omezoval svobodu individua. Svoboda musí být podřízena jen pocitu odpovědnosti jedince vůči společnosti. Demokracie vyžaduje neustálou péči. V tom opět zaznívaly Masarykovy úvahy o nezbytnosti „drobné práce“ a nutnosti „revoluce hlav a srdcí“.

Autentický byl *Benešův* podíl na formulacích věnovaných postoji strany k zahraniční politice státu. Zásadní pozornost byla věnována geopolitickým problémům a z toho vyplývajícímu významu začlenění republiky do širších evropských struktur (Společnost národů, Malá dohoda). Dále pak program v těchto pasážích připomínal citlivost vztahu k Německu, význam orientace na Francii, předpokládal růst úlohy ruského faktoru, naopak upozorňoval na ambivalentnost tzv. slovanské politiky. Jako cíl československé zahraniční politiky uváděl prosazení kolektivní bezpečnosti v Evropě.

Ve srovnání s politickými pasážemi lze pozorovat daleko větší kontinuitu s předchozími programy v otázkách hospodářských a sociálních. Zabývat se ve zvýšené míře touto problematikou si vyžadovala, jak již bylo řečeno, nastupující velká hospodářská krize a s ní spojené sociální problémy. Program kladl důraz na kolektivní formy podnikání, státní zásahy do ekonomiky a odpovědnost státu za řešení sociálních problémů. Podrobné pasáže byly věnovány politice strany v oblasti kulturní. Šlo o podstatné prohloubení názorů, které strana propagovala od svého vzniku na přelomu 19. a 20. století. Hlavní důraz byl položen na vzdělání a svobodu myšlení.

Program z roku 1931 představuje nesporně vrchol teoretické a programové činnosti národněsocialistického hnutí za celou dobu jeho existence. V následujících letech ideový ruch ve straně zdatně poklesl, i když její vůdci zaujímali postoje k nejrůznějším aktuálním otázkám. V době rostoucího tlaku Slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany, které usilovaly o prosazení autonomie Slovenska, se ani národní socialisté nemohli vyhnout formulování svého stanoviska ke slovenské otázce. V roce 1934 přijali první a jediný samostatný

dokument programové povahy týkající se této problematiky. Další impulzy pro programovou činnost strany přinesly až převratné události spojené s Mnichovem a poté s odbojem proti nacistické okupaci a koncipováním představ o charakteru politického systému a roli strany v osvobozené republice.

3. Organizace strany a vnitrostranické poměry

Po roce 1918 navázala Česká strana socialistická na síť organizací předválečné České strany národně sociální. Došlo jen k upřesnění některých ustanovení organizačního řádu a k statutárnímu rozšíření počtu funkcionářů. Hierarchie vyšších orgánů a institucí vytvářející se nad sítí místních organizací byla rozhojněna o stupeň župních (krajských) výborů. Byla oslabena pozice zemských výborů. Ústřední výkonný výbor se nadále členil na užší, sestávající z předsedy, místopředsedy, jednatele a osmi volených členů, a širší, doplněný poslanci strany, dvěma volenými zástupci venkovských obcí, delegáty ústředních odbojových organizací (dělnických, živnostenských, zemědělských, úřednických) a zástupci vzdělávacích spolků, žen a mládeže.

Specifickým ústředním orgánem bylo zastupitelstvo strany, které tvořili jednak členové širšího výkonného výboru, jednak důvěrníci župních organizací. Zemské výbory v něm měly po dvou zástupcích a byli zde účastni i redaktori ústředních stranických listů. Zastupitelstvo mělo rozhodovat o všech záležitostech, které příslušely sjezdu strany. Scházelo se v situacích, kdy nebylo možno sjezd operativně svolat. Všem uvedeným organizacím a institucím byl nadřazen sjezd strany. Jeho hlavním úkolem bylo volit ústřední výkonný výbor a určovat směr politiky a taktiku strany na nejbližší mezisjezdové období. V lednu roku 1919 se rozhodl ústřední výkonný výbor přizpůsobit název strany novým poměrům; jak již bylo uvedeno výše, strana byla přejmenována na Československou stranu socialistickou. Po roce 1918 se čeští národní socialisté pokoušeli rozšířit vliv strany na Slovensko a později i na Podkarpatskou Rus. Její vůdci totiž chápali československý stát jako jednotný celek a věřili, že tento názor převládne i v obou uvedených zemích a dojde k integraci a unifikaci politického stranictví. S tím souvisel i jednoznačně převažující souhlas s ideou jednotného československého národa. Z řady důvodů však původně český národní socialismus pronikal na Slovensko i Podkarpatskou Rus velmi pomalu a získal tam jen zcela zanedbatelný vliv. Členy strany v těchto zemích byli z valné části Češi působící po vzniku republiky povětšinou v tamějších úřadech a v některých kvalifikovaných povoláních. Na Podkarpatské Rusi se straně se střídavým úspěchem dařilo navazovat spolupráci s levicovými rusínskými stranami.

Údaje o stavu členské základny pořizované pravidelně od počátku 20. let 20. století potvrzují, že si strana zachovala masový charakter, ale ukazují rovněž sociální složení členstva. Tak např. v roce 1923, který již náleží do období po poválečné konsolidaci politického života v Československu, se k ní hlásilo okolo 111 000 členů; z toho více než 60 % tvořili dělníci a zřizenci, úředníků bylo 6,8 %, malozemědělců 8,3 %, živnostníků 9,6 %, soukromníků (podnikatelé, rentiéři apod.) 2,4 %, nejrůznější skupiny duševně pracujících (učitelé, lékaři, právníci, studenti aj.) představovaly pouze necelé 2 % členů, zbývající část připadala na ostatní, blíže nespecifikované sociální kategorie.

Heterogenost členské základny, vyplývající ze sociální skladby členů původní strany národněsociální, se ještě zvýraznila sloučením s několika cizorodými politickými subjekty v roce 1918 (část českých anarchokomunistů, dvě vlny stoupenců realistické strany a tzv. skupina České demokracie). Ty sice nepřivedly do strany příliš početné zástupy nových členů, byly však reprezentovány výraznými osobnostmi, jejichž politické postoje i ideová východiska byla odlišná od dosavadní politiky a programu národního socialismu. Neutěšená sociální situace v posledních letech války a bezprostředně po ní, nemožnost řešit sociální problémy, ale i nedostatek sil k prosazení dalších programových cílů, vyvolávaly ve straně trvalé napětí a bylo logické, že záhy musí dojít k určitému tříbení názorů, jež vyústí v secesi oněch cizorodých proudů. V roce 1919 stranu opustila skupina České demokracie reprezentovaná především *Gustavem Heidlerem* (1883–1930), odešel také – zejména pro osobní rozpory – poslanec *Václav Choc* (1860–1942), který se pokusil bez valného úspěchu založit Slovanskou stranu sociální, současně však docházelo ke sblížování s další částí realistů, kteří se ještě v roce 1918 pokoušeli udržet při životě svou stranu. V roce 1920 se však již Česká strana pokroková (realistická) rozhodla ukončit činnost a její sjezd doporučil členům vstoupit do Československé strany socialistické. Problémem z hlediska ideového sjednocení strany se mezitím stávala skupina bývalých anarchokomunistů; ti však ze strany odešli v roce 1923, poté, kdy byli jejich předáci *Bohuslav Vrbenský* (1882–1944), *Luisa Landoová-Štychová* (1885–1969), *Theodor Bartošek* (1877–1954) a *Václav Draxl* (1874–1939), kteří v parlamentě hlasovali proti zákonu na ochranu republiky, zbaveni poslaneckých mandátů a vyloučení ze strany.

Předsedou strany zůstával *V. Klofáč*. O rozhodující pozice ve vedení s ním však bojoval bývalý redaktor řady národněsociálních listů, poslanec říšské rady i československého parlamentu a místopředseda ústředního výkonného výboru strany *J. Stríbrný*. Ten zpravidla zastupoval stranu ve vládách, byl členem Pětky, ovlivňoval stále část stranického tisku a především svou obratností,

překračující často meze legality, dokázal straně získávat potřebné finanční prostředky pro její politickou činnost.

Poměr sil ve straně se začal měnit, když do ní v roce 1922 vstoupil ministr zahraničí *Edvard Beneš* (1884–1948). Tento krok nebyl výsledkem jeho vlastního rozhodnutí. Od svého odchodu do emigrace v roce 1915 nebyl *E. Beneš* členem žádné politické strany a ani o účast ve stranickopolitické sféře neusiloval. Ve vládách tvořených převážně ministry, které delegovaly politické strany, působila jeho politická „nezávislost“ provokativně, a tak byl posléze donucen rozhodnout se pro členství v některé z koaličních stran. Po poradě s prezidentem T. G. Masarykem zvolil Československou stranu socialistickou. V krátké době v ní začal vahou své osobnosti konkurovat *J. Stříbrnému*, což jen zvýšilo již tak vyhocené napětí ve vedení strany, které posléze vyústilo ve vnitrostranickou krizi. Ta vyvrcholila na podzim roku 1926 vyloučením *J. Stříbrného* ze strany. Okolnosti tohoto rozhodnutí, k němuž došlo na 11. sjezdu strany v Brně, jsou složité a dodnes ne zcela vyjasněné. Ve svých důsledcích však tato událost znamenala posílení pozic *E. Beneše* a tím i upevnění vazeb strany s politikou Hradu. *J. Stříbrný* se pak pokoušel s nevalným výsledkem postupně zakládat nové strany (Slovanská strana národně socialistická, Radikální strana – slovanští socialisté, Národní Liga), až posléze v roce 1934 společně s Československou národní demorací a Národní frontou vytvořil pravicovou stranu pod názvem Národní sjednocení.

Rozchod s *J. Stříbrným* přinesl do řad strany uklidnění. Vzrůstal v ní postupně vliv *E. Beneše*, který se mezitím stal místopředsedou ústředního výkonného výboru. Mocenský vzestup zaznamenal i další z místopředsedů strany *E. Franke*. Strana se od té doby stala jednoznačně oporou politiky Hradu. Tato orientace se jen prohloubila poté, kdy se s ní sloučila Národní strana práce, reprezentovaná brněnským právníkem a majitelem Lidových novin *Jaroslavem Stránským* (1884–1973).

4. Satelitní organizace

Řada organizací přidružených k národněsociální straně přestála válku nebo byla záhy po jejím skončení obnovena. K nejvýznamnějším z nich náležela organizace stranického dorostu, nyní nazývaná *Svaz československé mládeže (národně) socialistické*. V polovině 20. let se konečně podařilo otupit její kritické zaměření vůči politice strany, přestože i nadále patřila k jejímu nejlevicovějšímu křídlu. V té době také dosahovala největšího početního rozmachu

(v roce 1923 měla organizace mládeže téměř 29 000 členů). Poté došlo k citelnému odlivu členů. Slabinou celé škály přidružených organizací strany byla absence tělovýchovné organizace, která by mohla zaujmout část mládeže. Ta byla do jisté míry podchycena v sokolském hnutí, které mělo sice v některých otázkách názory blízké idejím národního socialismu, ale organizačně bylo zcela samostatné (případně se do něho promítal vliv jiných českých stran). Kromě Svazu zřizovala strana další organizace zaměřené na mládež. Byly jimi *Péče o pracující dorost*, věnující se sociálním poměrům učňů a mladých dělníků (rekreační zařízení, učňovské domovy, prázdninové tábory apod.), *Československá obec skautů „Volnosti“*, *Nakladatelské a tiskové družstvo „Mladé Proudý“* (vydávalo časopis stejného jména a levnou edici krásné i naučné literatury) a *Klub československého studentstva*. Úzký vztah udržovala strana s organizací bývalých příslušníků československého zahraničního vojska Československou obcí legionářskou.

Úspěšně se rozvíjelo odborové hnutí hlásící se k českému národnímu socialismu. V roce 1920 vykazovala *Československá obec dělnická* na 350 000 členů. Po odborech sociálnědemokratických to byla druhá nejsilnější odborová ústředna v meziválečném Československu. Poválečný příliv členů byl do jisté míry i důsledkem postupujícího rozkolu v sociální demokracii. Odborová ústředna se členila do množství odborových organizací, vydávala revui *Sociální práce* a dalších 32 časopisů pro jednotlivé odborové svazy. Celkový náklad všech odborových časopisů dosahoval v uvedeném roce 270 000 výtisků. Nejsilnějšími organizacemi hlásícími se k Československé obci dělnické byly svazy železničářů, kovopracovníků, textilních dělníků a před roztržkou s anarchokomunisty k nim patřil i svaz horníků. Často se k Československé obci dělnické hlásily organizace dělníků pracujících v malovýrobních podnicích, dále pak organizace zřízenecké a kategorie státních a soukromých zaměstnanců. Vedle Československé obce dělnické existovala jako organizace přidružená k národněsocialistickému hnutí rovněž *Československá obec úřednická*, která sdružovala na 23 000 soukromých i veřejných úředníků (v roce 1923).

Ve snaze proniknout na venkov naráželi českoslovenští (národní) socialisté na organizovaný odpor agrární strany. Pokud se jim dařilo překonat tuto bariéru, pak jejich *Sdružení maloročníků a domkářů* (později *Ústřední jednota československých malozemědělců, domkářů a živnostníků*) získávalo určitý ohlas mezi malozemědělci jen v některých regionech v Čechách (Plzeňsko, Českobudějovicko), méně již na Moravě, kde jim kromě agrárníků konkurovaly také organizace lidové strany. V poválečných letech se angažovala strana

v praktické realizaci pozemkové reformy. Vydávala časopis *Obrana venkova*. Na venkově působila i odborová organizace zemědělských dělníků, která byla součástí Československé obce dělnické. Podílela se na řadě stávek zaměřených na zlepšení sociálního postavení zemědělského dělnictva.

K organizacím hospodářského charakteru patřily především družstevní podniky strany. Ačkoli v teoretických úvahách národního socialismu bylo družstevnictví považováno za významnou formu organizace hospodářství, začala strana se zakládáním vlastních družstevních podniků poměrně pozdě. Ve vývoji jejich družstev se projevovaly dvě tendence: buď následoval po počátečním rozmachu náhlý úpadek družstva, nebo se původní družstvo rychle přeměnilo v běžný kapitalistický podnik. Již v roce 1919 se strana pokusila zakládat družstevní centrály. Po ztroskotání *Svazu spotřebních a výrobních družstev* se stala nejvýznamnější centrálou *Jednota malozemědělských a hospodářských družstev* se sídlem v Praze, která sdružovala družstva výrobní, konzumní, stavební, peněžní i úvěrová. Ústředna trpěla neustále nedostatkem kapitálu, největším zatížením pro ni byla družstva konzumní. Ta ovšem plnila významnou roli zejména v období vázaného zásobování bezprostředně po první světové válce a s jejich pomocí strana získávala část svých členů. Již v roce 1920 však byla politická organizace strany nucena zamezit krachu družstevní ústředny finanční subvencí. Postupně se od Jednoty malozemědělských a hospodářských družstev oddělovala některá družstva a zakládala samostatné družstevní centrály. Tak družstva pracovní a výrobní založila *Družstevní unii*, osamostatnilo se *Sdružení spotřebních družstev* se sídlem v Praze, na Moravě převzala konzumní družstva *Jednota svépomocných družstev v Brně*, vzniklo rovněž *Stavodružstvo*. Vedle toho existovaly další menší centrály a družstva samostatná. Potřeba koncentrovat finanční prostředky vedla však po dvou letech opět k vytvoření nové družstevní centrály strany – *Unie československých družstev* (1923), která začala vydávat měsíčník *Družstevní práce*. Nejtěživějším problémem družstevního hnutí československých (národních) socialistů bylo získávání úvěrů. Tomu měla napomoci *Československá družstevní banka*, založená již v roce 1919. Ta se ovšem záhy dostala do finančních potíží a objevily se i pochybnosti o formách jejího hospodaření. Podařilo se jí však přežít a postupně se vymaňovala z vlivu strany. Vůbec nejúspěšnějším hospodářským podnikem, který vzešel z iniciativy národněsociální strany, bylo *Vydavatelské družstvo Melantrich*. To se pod vedením ředitele *J. Šaldy* již v období před první světovou válkou osamostatňovalo a postupně se přeměnilo v jeden z nejvýznamnějších vydavatelských domů v Československu.

5. Tisk

V důsledku zásahů vojenskobyrokratického režimu po vypuknutí první světové války byl národněsociální tisk téměř úplně zastaven. Na přelomu let 1917/1918 se názory strany objevovaly na stránkách České demokracie. Teprve 14. října 1918 bylo obnoveno vydávání *Českého slova*, tentokrát opět jako ústředního deníku strany.

V prvních poválečných letech zaznamenal tisk strany obrovský rozmach. Jeho poměr ke straně byl však ve srovnání s tiskem většiny jiných stran poněkud odlišný. Původní národněsociální tiskařské družstvo, transformované zásluhou jeho ředitele *Jaroslava Šaldy* (1880–1965) ve významný vydavatelský podnik *Melantrich*, zaujalo vůči straně značně samostatnou pozici a během doby se dokonce vyvinula jistá závislost strany na *Melantrichu*. Posléze se ustálila praxe, podle níž vedení strany mělo k dispozici jako svůj tiskový orgán pouze ranní vydání *Českého slova*. Ústřední výkonný výbor totiž schvaloval šéfredaktora tohoto deníku. Na obsah ostatních tiskovin, které vydával *Melantrich* – deníky *Večerní České slovo*, později *A-Zet*, *Telegraf*, týdeníky *Pražský ilustrovaný zpravodaj*, *Hvězda* a další – a které se víceméně hlásily k národněsociální orientaci, žádný vliv nemělo. *J. Šalda* sám se pokládal za člena strany a měl zájem na rozšiřování jejího vlivu, přestože zastával mnohdy odlišná stanoviska od jejího vedení. *Melantrich* byl ekonomicky velmi úspěšným podnikem, což mu umožňovalo financovat i některé ztrátové propagandistické a agitační akce strany.

Vedle periodik vydávaných *Melantrichem* měla strana bohatě rozvinutou škálu regionálního tisku. V roce 1921 vycházelo podle oficiální statistiky, předložené 9. sjezdu strany, 32 politických týdeníků, dva deníky, jeden list vycházel dvakrát denně (*České slovo*). Mimoto vydávala strana jako měsíčník teoretickou revui. O založení teoretického časopisu usilovala strana již před první světovou válkou. Podařilo se jí to až po vstupu realistů a skupiny České demokracie do strany. V letech 1918–1920 vycházela pod redakčním vedením profesora *F. Krejčího* revue *Budoucnost*, v níž byly analyzovány některé části programu strany. V souvislosti s tím se objevila řada článků a úvah zaměřených na řešení národnostních a sociálních otázek. Revui vystřídal v roce 1921 nový měsíčník *Národní kultura*, ten však již nedosahoval úrovně předcházejícího časopisu. Hlavní pozornost v něm byla věnována otázkám lidové výchovy jak v oblasti kulturní, tak i politické.

Seznam periodik vydávaných stranou nebyl nikdy uzavřený. Vznikaly nové tiskoviny, jiné mezitím zanikaly. Ve snaze zajistit větší a pokud možno

jednotnou informovanost jednotlivých redakcí zřídil výkonný výbor při ústředním sekretariátu strany Ústřední tiskovou kancelář, která zasílala stranickým listům týdenní korespondenci s aktuálními zprávami a politickými a hospodářsko-sociálními úvodníky. Vydávala rovněž informační materiály pro řečníky a stranické důvěrníky. Navzdory této péči však měla valná část regionálních periodik nízkou obsahovou úroveň, trpěla provinciálností a byla přetížena maličernými spory a podružnými až bulvárními tématy.

Vyšší kvalitu měl odborový tisk, vyznačoval se ohromnou pestrostí, odpovídající roztržitosti odborového hnutí. Ani zde nelze zjistit přesné údaje o všech titulech. Kompletní přehled ztěžují i neustálé změny v názvech časopisů, popřípadě jejich zánik a zakládání periodik nových. Pro ilustraci oné pestrosti postačí zjištění tajemníka Československé obce dělnické *Aloise Tučného* (1881–1940), který ve svém seznamu z roku 1923 uvádí téměř pět desítek titulů. Mezi nimi vyčníval opět teoretický měsíčník *Socialistická práce*, s dlouhým podtitulem Časopis pro sociální politiku, národohospodářství, ochranné zákonodárství dělnické, statistiku a přehled dělnického hnutí doma i v cizině. Byla v něm publikována řada obecnějších statí, jimiž se strana snažila usměrňovat činnost odborových organizací sdružených v její centrále.

Jen s velkými obtížemi pronikal tisk strany na Slovensko. Není ostatně divu, vždyť na Slovensku se samo národněsociální hnutí prosadilo jen v nepatrné míře. V roce 1919 zde začal vycházet list *Slovenský robotník*, o rok později listy *Hor'sa* a *Slovenský socialista* – ten byl posléze vystřídán roku 1922 deníkem *Slovenské slovo*.

6. Zapojení do politického systému

S velkým očekáváním vstoupila Česká strana socialistická (od ledna 1919 pod obměněným názvem Československá strana socialistická) počátkem listopadu roku 1918 do první československé vlády, založené na dohodě všech masových českých politických stran. Podílela se i na vládách rudo-zelené koalice (1919–1920), na poloparlamentní vládě Benešově (1921–1922) a vládách obnovené celonárodní koalice (1922–1926). Přihlásit se k podílu na řízení státu pokládala strana za samozřejmost, vždyť samotný vznik Československa hodnotila jako největší úspěch své politiky. Její vůdci i členové byli přesvědčeni, že program i politika strany plně odrážejí zájmy většiny české veřejnosti a strana samozřejmě dosáhne patřičných, tj. rozhodujících pozic v politickém životě nového státu. Zažili však hned na začátku několik zklamání.

Již zastoupení strany v Revolučním národním shromáždění neodpovídalo původnímu očekávání. Klíč pro sestavení tohoto orgánu vycházel z výsledků voleb do říšské rady z roku 1911, což podle mínění většiny členů znamenalo podcenění poválečného vlivu strany. Dalším zklamáním bylo ztroskotání snah o sloučení se sociální demokracií, přičemž se čeští (národní) socialisté domnívali, že vzhledem k oportunistické politice sociálních demokratů v průběhu válečných let půjde o pohlcení této strany stranou národněsociální. Ani výsledky prvních parlamentních voleb z roku 1920 nezbuzovaly v řadách členů nadšení. Československá strana socialistická získala pouhých 500 000 hlasů, tj. 8,1 % všech odevzdaných hlasů. V dalších parlamentních volbách sice její podíl poněkud vzrostl (v roce 1925 – 8,6 %, 1929 – 10,4 %, 1935 – 9,2 %), nikdy však nedosáhla v tehdejší politickém spektru rozhodujícího vlivu.

Parlamentní volby v roce 1925 znamenaly všeobecné oslabení pozic socialistických stran. Naděje na prosazování sociálněreformní politiky se zúžily, a tak v roce 1926 přešli českoslovenští socialisté spolu se sociálními demokraty poprvé od vzniku republiky do opozice. Důvody tohoto kroku však nebyly jen v rozporech uvnitř celonárodní vládní koalice. Patřily k nim i neuspokojené osobní ambice významných vůdců strany. Vyřešení vnitrostranické krize a tři roky v opozici pomohly stabilizovat postavení nyní již národněsocialistické strany v české veřejnosti. V roce 1929 vstoupila do nové, tzv. široké koalice, v níž představovala jeden z pilířů politiky Hradu. Podílela se na práci všech dalších vlád až do mnichovské krize na podzim roku 1938.

V letech velké hospodářské krize zaujímala národněsocialistická strana uvážlivá stanoviska, která jí ovšem v atmosféře rostoucí polarizace ve společnosti nemohla zajistit přílišný příliv členů či stoupenců. K obhájení parlamentní demokracie ve 30. letech přispěla i tím, že na sebe v českém prostředí vázala některé sociální vrstvy inklinující v jiných národních společenstvích či v jiných zemích k fašismu. Přispěla tedy k tomu, že český fašismus zůstal na periferii politického života. Naopak jen mizivý vliv měla strana na vrstvy tíhnoucí ke krajní levici.

Postavení strany v mocenskopolitické sféře poněkud paradoxně ovlivnily i změny v mezinárodněpolitické situaci. Především nástup nacistů k moci v Německu a rostoucí ohrožení republiky dodaly československým národním socialistům nové téma, kolem něhož mohli soustředit svou politiku. Národněsocialistická strana se stala vedle československé sociální demokracie nejpevnější oporou Benešovy zahraniční politiky. Strana pochopitelně jednoznačně podpořila volbu E. Beneše prezidentem. Jeho politickou linii zastávala i v kritickém roce 1938.

Mnichovská kapitulace vyvolala v řadách národních socialistů, vůdců i řadových členů, pocity beznaděje a následnou rezignaci. Pro úzké vztahy k E. Benešovi (ten již nebyl po volbě prezidentem v roce 1935 členem strany) se také nevyhnula obviněním z podílu na národní katastrofě, a to přesto, že se její představitelé v kritických okamžicích nemohli ke krizové situaci výrazněji vyjádřit. Nezastávali totiž žádné klíčové role v řízení státu. Po Mnichovu zavládl ve vedení strany zmátek, část členů odmítla spojení se vznikající totalitní Stranou národní jednoty a podílela se spolu se sociální demokracií na vytváření opoziční Národní strany práce. Navzdory krizi, kterou strana prožívala, ji nelze vinit ze zrady demokratických ideálů. Oficiálně se Československá strana národně socialistická rozpustila 22. listopadu 1938. Řada představitelů strany i jejích řadových členů odešla do emigrace, jiní se po 15. březnu 1939 zapojili do odboje, mnozí se ocitli v nacistických koncentračních táborech.

7. Zhodnocení

Československá strana (národně) socialistická patřila po první světové válce mezi významné politické strany. S výjimkou úřednických vlád a období let 1926–1929 se podílela na všech vládních koalicích první republiky. Po velké vnitrostranické krizi v roce 1926 dotvořila svůj program českého národního socialismu a pokoušela se s proměnlivým úspěchem vybudovat pevný systém přidružených organizací, přínosem pro ni byla spolupráce s Československou obcí legionářskou. Za oporu strany můžeme také označit snad nejvlivnější tiskový koncern Melantrich s nakladatelstvím, vydávající řadu stranických periodik. Vzhledem k postavení na levém středu českého politického spektra se strana nemohla vyhnout jistému eklekticismu svého programu a byla často terčem útoků zprava i zleva. Dokázala nakonec stabilizovat své postavení v mimořádně roztržitém pluralitním politickém systému první republiky a stala se jednou z nejvýznamnějších opor hradní skupiny a celé demokratické ČSR. Ani po rozpuštění strany a přechodném zániku Československa v roce 1939 český národní socialismus nezmizel z českého politického života natrvalo a v roce 1945 Československá strana národně socialistická svou činnost opět obnovila.

Prameny a literatura

PRAMENY

Archivní

STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV PRAHA: fond Archiv České strany národně sociální.

STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV PRAHA: fond Policejní ředitelství Praha; fond Presidium ministerské rady; fond Archiv Ústav marxismu-leninismu – strana národně socialistická.

Tištěné

UHLÍŘ, Antonín: *Český socialism, jeho filosofie a politika. Řeč proslovená dne 30. září 1917 na schůzi ČOD v Praze*. B. m. B. d.

Program Československé strany socialistické přijatý na 8. valném sjezdu dne 30., 31. března a 1. dubna 1918. 2. vyd. Praha [1919] 18 s.

Náš směr. Řeč Václava Klofáče v senátu dne 16. června 1920. Praha 1920. 43 s.

25 let práce Československé strany socialistické (1897–1822), 1–2. Praha 1922. 168, 180 s.

Jubilejní památník Československé strany národně socialistické (1897–1927). Ed. A. NETOLICKÝ. Praha 1927. 106 s.

Výklad o programu Československé strany národně-socialistické, přijatém 12. valným sjezdem strany 5. dubna 1931. Praha 1932. 28 s.

Program a zásady Československé strany národně-socialistické. Praha 1933. 286 s.

Slovenský akčný program československej národne socialistickej strany na Slovensku. Bratislava 1934.

MISTR, Jan: *30 let hnutí národně socialistického živnostnictva a Zpráva o činnosti Ústředního svazu živnostníků a obchodníků národně socialistických v Praze*. Praha 1936. 141 s.

Klofáčovo politické vyznání. Ed. B. ŠANTRŮČEK. Praha 1937. 222 s.

Z demokratického Československa. 40 let Československé strany národně-socialistické. Praha 1937. 40 s.

MACHOTKA, Otakar: *Socialism českého člověka*. Praha 1946. 28 s.

50 let bojů a práce čsl. strany národně-socialistické v kraji jihlavském 1897–1947. Třebíč 1947. 50 s.

Buřiči a tvůrci. Vzpomínky, úvahy, kus historie, životopisy (1897–1947). Ed. B. ŠANTRŮČEK. Praha b. d. [1947]. 312 s.

Zpráva o činnosti ústředního výkonného výboru a ústředního sekretariátu v letech 1938–1947. (Praha 1947). 40 s.

KLÁTIL, František: *Republika nad stranami (1897–1948). O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické*. Praha 1992. 376 s.

HARNA, Josef: *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha 1998. 291 s.

ŠALDA, Jaroslav: *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace. Paměti legendárního ředitele Melantricha*. Praha 2001. 342 s.

LITERATURA

ŠANTRŮČEK, Bohuslav: *Masaryk a Klofáč. Srovnávací studie*. Praha 1938. 504 s.

O úloze bývalé národně socialistické strany. Praha 1959. 131 s.

KAŠÍK, Vladimír: *Snahy o jednotnou reformistickou stranu v letech 1917–1918 a jejich porážka*. Praha 1961. 109 s.

- HARNA, Josef: *Československá strana socialistická v letech 1918–1923. (Příspěvek k typologii politické strany)*. Brno 1970. 543 s. Kandidátská disertační práce v Historickém ústavu ČSAV.
- HARNA, Josef: *Československá strana socialistická ve vládě a v parlamentě (1918–1922)*. *Československý časopis historický*, 20, 1972, s. 285–308.
- HARNA, Josef: *Krise československého národního socialismu a brněnský sjezd strany národně socialistické v r. 1926*. *Časopis Matice moravské*, 1972, s. 238–256.
- HARNA, Josef: *Noviny a časopisy československých národních socialistů po první světové válce*. Sborník k dějinám 19. a 20. století, 1, 1973, s. 93–108.
- HARNA, Josef: *Českoslovenští národní socialisté v mnichovské krizi*. *Československý časopis historický*, 22, 1974, s. 57–80.
- HARNA, Josef: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha 1978. 132 s.
- HARNA, Josef: *Českoslovenští národní socialisté po první světové válce. Politická strana, členové a stoupenci*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, 6, 1979, s. 355–380.
- HAVLASOVÁ, Marie: *Vznik, počátky a profil národně sociální strany*. In: K dějinám českých politických stran v druhé polovině 19. a začátkem 20. století. AUC, *Studia historica* 25. Praha 1984, s. 95–117.
- VYKOUPIIL, Libor: *Brněnský sjezd Československé strany socialistické v r. 1926*. In: Forum Brunense, Brno 1995/1996, s. 59–78.
- VYKOUPIIL, Libor: *Jiří Stříbrný v čele vlastní strany*. *Časopis Matice moravské*, 116, 1997, s. 217–232.
- VYKOUPIIL, Libor: *Počátky strany národních socialistů a Jiří Stříbrný*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. C 44. Brno 1997, s. 115–131.
- Melantrich nepodlehne ani ohni ani meči: 1898–1998*. Ed. V. FEJLEK. Praha 1998. 133 s.
- SLÁDEK, Zdeněk: *K politickému chorobopisu první republiky: Aféra Jiřího Stříbrného a Radoly Gajdy v roce 1926*. In: Historické studie. Praha 1998, s. 176–194.
- VYKOUPIIL, Libor: *Jiří Stříbrný (Portrét politika)*. Brno 1998. 300 s. Disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.
- KÁZMEROVÁ, Lubica: *Pôsobenie Československej strany národno-socialistickej na Slovensku v rokoch 1918–1938 (s odkazom na štátnu správu)*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Edd. Jaroslav VALENTA, Emil VORÁČEK, Josef HARNA. Praha 1999, s. 184–187.
- VYKOUPIIL, Libor: *Jiří Stříbrný a československá demokracie*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Edd. Jaroslav VALENTA, Emil VORÁČEK, Josef HARNA. Praha 1999, s. 250–257.
- HARNA, Josef: *Český národní socialismus. (Do roku 1938.)* In: MAREK, P. a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998. Olomouc 2000, s. 119–131.
- VYKOUPIIL, Libor: *Jiří Stříbrný. Portrét politika*. Brno, Matice moravská a Masarykova univerzita 2003. 317 s.